

AZ INTEGRÁLIS IRODALOMTUDOMÁNY ÚTJÁN ÉS TOVÁBB,
A KULTÚRATUDOMÁNYOK FELÉ
(A BELGRÁDI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI INTÉZET)

Апстракт

*Ка интегралној науци о књижевности, и даље, ка студијама културе
(Институт за књижевност и уметност, Београд)*

Институт за књижевност и уметност је централна српска научна установа посвећена разматрању најширег спектра питања из области историје и теорије књижевности, фолклористике и компаратистике, али и интердисциплинарним истраживањима који науку о књижевности везују са другим дисциплинама, од историје уметности до студија културе. Истраживања су организована у оквиру више одељења фокусираних на различите гране науке о књижевности, попут теорије и компаратистике (Теорија књижевности и уметности, Упоредна истраживања српске књижевности), или пак на специфична теоријска, књижевно или културноисторијска питања, којима у другачијим установама, попут факултета, није могуће приступити на довољно систематичан начин (Периодика у историји српске књижевности и културе, Историја српске књижевне критике и метакултуре, Српска књижевност и културна самосвест Поетика модерне и савремене српске књижевности). Такође, једно одељење посвећено је теоријско-методолошки модерним проучавањима усмене књижевности, као дистинктивног српског књижевног наслеђа, и бележењу актуелног усменог стваралаштва (Фолклористика). Током историје дуге готово шест деценија, Институт је изнедрио низ значајних научника и успоставио везе са сличним истраживачким установама, као и компаратистичким и славистичким катедрама на бројним угледним страним универзитетима. Резултати досадашњих истраживања представљени су у разноврсним публикацијама Института, првенствено монографијама и зборницима радова, међу чијим ауторима су и нека од најпознатијих научних имена данашњице. Уз велики број таквих студија – посвећених појединим писцима, књижевним покретима, семантичким, стилистичким и другим анализама, или специфичним књижевним и културним феноменима – рад Института стоји иза научних издања различитих текстова и појаве *Речника књижевних термина*, темељне лексикографске публикације у

области науке о књижевности, који је имао два издања (1986, 1992) и остао јединствен подухват те врсте на тлу бивше Југославије. Такође, Институт је издавач часописа *Књижевна историја*, уврштене на ERIH PLUS и листу Међународног комитета слависта. Данас Институт броји четрдесетак сарадника, за које верујемо да ће достојно наставити његове традиције.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: наука о књижевности, студије културе, научна издања/часописи, међународна сарадња.

ABSTRACT

*Towards Integral Science of Literature and, Further, Towards Cultural Studies
(Institute of Literature and Art, Belgrade)*

The Institute for Literature and Art is a central Serbian scholarly institution dedicated to researching the widest range of issues in the field of history and theory of literature, folklore and comparative studies, but also to interdisciplinary work that connects the science of literature with other disciplines, from art history to cultural studies. The research is organized within several departments focused on different branches of literary science, such as theory and comparative studies (Theory of Literature and Art, Comparative Studies of Serbian Literature), or on specific theoretical questions and issues of literary/ cultural history, which couldn't be approached in a sufficiently systematic way in other types of institutions, such as faculties (Periodicals in the History of Serbian Literature and Culture, History of Serbian Literary Criticism and Metacriticism, Serbian Literature and Cultural Self-Awareness, Poetics of Modern and Contemporary Serbian Literature). Also, one department is dedicated to theoretically and methodologically modern studies of oral tradition, as distinctive Serbian cultural heritage, and to the recording of current oral creative processes (Folklore Studies). Over the course of almost six decades, the Institute has given rise to a number of important scholars and established links with similar research institutions, as well as comparative and Slavic departments at a number of prestigious foreign universities. The results of previous researches have been presented in various publications of the Institute, primarily monographs and collections of papers, among whose authors are some of today's most famous academic names. In addition to a large number of such studies – dedicated to individual writers, literary movements, semantic, stylistic and other analyzes, or specific literary and cultural phenomena – the work of the Institute stands behind scholarly editions of various texts and of the *Dictionary of Literary Terms*, a fundamental lexicographic publication in the field of literature studies. The *Dictionary* had two editions (1986, 1992) and remained the only endeavor of its kind in the former Yugoslavia. Also, the Institute is the publisher of the magazine *Književna istorija (Literary History)*,

listed on ERIH PLUS and on the list of the International Committee of Slavists. Today, the Institute has about forty associates, who are believed to continue its traditions in a way worthy of its predecessors.

KEYWORDS: science of literature, culture studies, scholarly editions/magazines, international cooperation

A belgrádi Irodalmi és Művészeti Intézet ma olyan központi jelentőségű, nem oktatási jellegű kutatóintézmény Szerbiában, amely az irodalom (és kisebb mértékben) más művészetek elméletével, történetével, illetve általános kulturális és művelődéstörténeti kérdésekkel foglalkozik. A múltban azonban az intézmény történetében olyan fordulatok követték egymást, melyek ellentmondásos, gyakran váratlan és bizonytalan irányokba terelték munkáját.

Legkorábbi elődje a Szerb Tudományos Akadémia (SAN) Irodalomtudományi Intézete volt, melyet 1947-ben az Oktatási Intézmények, Egyetemek és Főiskolák Bizottsága határozata alapján létesítettek. Eredetileg nem voltak állandó alkalmazottai, munkájában külsősként vettek részt a másutt magas beosztást szerzett eminens szakemberek, élükön az igazgatóval, Petar Kolendić akadémikussal, íróval és költővel, a Dubrovniki Köztársaság reneszánsz és barokk irodalmának kutatójával. A titkári feladatokat Božidar Kovačević író és költő látta el, aki emellett számos tanulmányt publikált a középkortól a 19. századig terjedő művelődés legjelentősebb egyéniségeiről, és aki az Akadémia alkalmazottja, az akadémiai Levéltár igazgatója volt. Az Intézet könyvtárosi feladatát Đorđe Sp. Radojčić, a középkori szerb irodalom kutatója, később akadémikusi rangot szerzett egyetemi tanár látta el. A vezetőség összetétele az intézmény elsődleges célkitűzéseit is tükrözte: első és legfontosabb feladatként a jugoszláv írók biobibliográfiai lexikonának elkészítését jelölték meg, ami nem csak a szepírókra, hanem az „esszéírókra, tudósokra, akik irodalomtudományos műveket alkottak, szerkesztőkre, kiadókra és általában minden olyan személyiségre – de intézményre is – kiterjedt volna, akinek, illetve amelynek szerepe irodalomtörténeti szempontból fontosnak bizonyult”.¹ A másik terv népköltészeti gyűjtemény kiadása volt, a harmadik pedig a jugoszláv népek irodalmi kapcsolatainak és európai viszonylata-

¹ *Godišnjak SAN* [A Szerb Tudományos Akadémia Évkönyve], LVII, 1950, 379. Idézi: Bojan ĐORĐEVIĆ, *Pola veka nauke o književnosti* [Az irodalomtudomány fél évszázada], Institut za književnost i umetnost, Beograd, 2012, 11.

inak vizsgálata lett volna, amihez társult volna egy kortárs, vagyis 1945 utáni bibliográfia is. Azonban az ambiciózus tervhez hiányzottak a munkatársak, akik teljes idejükkel részt tudtak volna vállalni a feladatokban, az intézeti kiadványok vagy egyáltalán nem jelentek meg, vagy késtek, így 1954-ben a Szerb Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetét megszüntették. A közel hétéves fennállása alatt mindössze két tanulmánykötet készült el (*Zbornik radova Instituta za proučavanje književnosti SAN* [A Szerb Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének Tanulmányai]), a tervezett projektekből alig valósult meg valami, de az elgondolás kiindulópontként szolgált az utódintézményeknek, és a mintegy 6000 példányos könyvgyűjtemény – Kolendić kijegyzéseivel együtt a dubrovniki és kotori levéltárakból – szintén a következő intézmény könyvtárát alapozta meg.

Néhány évvel később a Filológiai Kar Általános Irodalomtudományi és Irodalomelméleti Tanszékéhez társulva létrejött az Irodalom- és Művészetelméleti Központ. Alapítója, prof. Vojislav Đurić az intézmény fő céljaként a különböző irodalomelméleti és módszertani irányzatok tanulmányozását látta elő, arra hivatkozva, hogy elméleti alapok nélkül megbízható irodalomtörténeti kutatások sem létezhetnek. Hogy a hallgatókat, valamint a tudományos és kulturális nyilvánosságot az ideológiai szigor enyhülésének éveiben megismertesse a nemzetközi irodalomelméleti irányzatokkal, a Központ munkájának első szakaszában Đurić e terület mérvadó külföldi folyóiratainak beszerzését tekintette elsődlegesnek, a világháború végéig visszamenőleg. A Központ azután valóban ennek megvalósításán dolgozott 1962-ig, amikor Đurić professzornak – fáradhatatlanul ostromolva a a legfelsőbb oktatási és tudományos hatalmi szerveket – sikerült önállósítania az intézményt, melynek neve így Irodalom- és Művészetelméleti Intézet, majd 1970-től Irodalmi és Művészeti Intézet lett.

Szembetűnő a különbség az elődintézmények és a későbbi Intézet között, mind a tudományos koncepció, mind a kutatási terület és módszertan tekintetében: míg a Szerb Tudományos Akadémia Intézete elsősorban a kéziratos források pozitívista szemléletű felkutatására és előkészítésére összpontosított egy leendő irodalomtörténeti szintézis megírásához, valamint a bibliográfiai és textológiai feladatokat tekintette elsődlegesnek, a néhány évvel „fiatalabb” Központot már jellemzően az irodalomelmélet alakulástörténete érdekelte, bár itt is megvolt az a háttérgondolat, hogy a friss elméleti ismeretek és irányzatok a jövőben majd irodalmi művek értelmezésében és irodalomtörténeti narratívák alkotásában hasznosul-

nak. Alapvető és folyamatos projektet a *Sveske* [Füzetek] szerkesztése jelentett, azon folyóirat kiadása, melyet még a Filológiai Karon létrehozott Irodalomelméleti Központban indítottak meg (első száma 1961-ben jött ki a sajtó alól), azzal a szándékkal, hogy a nemzetközi irodalomelméleti újdonságokat közvetítse, vagyis hogy megbízott tudományos referensek révén a legjelentősebb irodalomelméleti, művészeti, esztétikai, muzikológiai tanulmányokat különböző nyelvterületekről szemlélze.

A kitűzött program szolgál magyarázattal arra nézve, hogy miért vált az Intézet – a társadalom- és humántudományok körében szokatlan módon – nem oktatási tevékenységet folytató tudományos kutatóintézménnyé. A széleskörű és szerteágazó tudományterület folyamatainak állandó követése, az alapfeladatok teljesítése ugyanis a munkatársak teljes munkaidejű foglalkoztatását kívánta meg, oly módon, ahogyan azt eredetileg is tervezték. Ezért – bár az újonnan alapított Intézet vezetősége és külsős tudományos főmunkatársai továbbra is a Filológiai Kar tekintélyes oktatói maradtak – az új Intézetben azonnal megkezdődött a fiatal kutatóasszisztensek állandó alkalmazása azzal a megbízással, hogy figyelemmel kísérjék a nemzetközi irodalomelméleti publikációkat és töltsék meg írásaikkal a *Sveske* számaint. Más, rövidebb távú projektek is voltak, melyeken az Intézet munkatársai az első évtizedben dolgoztak: jelentős írók (Andrić, Krleža, Crnjanski) életművének kutatása, vagy pedig az adott körülményekhez hozzáidomuló vállalkozások (pl. a marxizmus és irodalomkritika kapcsolata), ezek általában az adott témát körbejáró tanulmánykötetekkel zárultak. Ugyanakkor néhány munkatárs poétikai, elméleti, esztétikai alaposított szerzői monográfiák kiadását kezdte meg, ami az eredeti intézeti terv megvalósulását jelentette (Nikša Stipčević, *Književni pogledi Antonija Gramšija* [Antonio Gramsci irodalomszemlélete] és Nikola Koljević, *Teorijski osnovi nove kritike* [Az új kritika elméleti alapjai], 1967; Eros Sekvi, *Verizam i njegova negacija* [A verizmus és tagadása] és Ivo Tatalja, *Đura Daničića lekcije iz estetike* [Đura Daničić esztétikai jegyzetei], 1968; Zoran Konstantinović, *Fenomenološki pristup književnom delu* [Az irodalmi mű fenomenológiai vizsgálata], 1969.)

Ezekkel a programokkal és eredményekkel lépett be az Intézet a 20. század nyolcvanas éveibe, ekkor azonban a tudományos kutatómunka új szabályozásával, a megváltozott akadémiai légkörrel és a gyökeres átszervezés kényszerével kellett szembenéznie. A kutatói tervekben már ezt megelőzően – néhány esetben már az Intézet indulásakor is – történetek elmozdulások, melyek a tevékenységi terület bővüléséhez vezettek. Már 1965-ben megindult két hosszútávú projekt: megkezdődtek a mun-

kálatok a „Rečnik književnih termina” [Irodalmi fogalmak szótára] és a „Bibliografski priručnik za istoriju jugoslovenskih književnosti” [A jugoszláv irodalmak történetének bibliográfiai kézikönyve] összeállításán. Ez utóbbi – jellegét tekintve – bibliográfiai és irodalomtörténeti vállalkozás volt,² és alapját a Szerb Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének eredményei, az akkor összegyűjtött és feldolgozott források képezték, melyeket az újonnan létesült intézetben nagymértékben gyarapítottak, így a mintegy százötven szerző adatain túl számos irodalmi mozgalmat és folyóiratot dolgoztak fel. Bár a vállalkozás szándéka nem valósult meg, vagyis a tervezett kiadvány nem készült el, az elvégzett munka és a gyűjtemény további munkákat alapozott meg. A projekt gondozói, Marko Nedić és Dragoljub Ignjatović több interjút készítettek és közöltek a sajtóban az akkor még élő szerzőkkel, ezeket később könyv formában is kiadták az Intézet *Priručnici* [Kézikönyvek] című sorozatában azzal a céllal, hogy hozzájáruljanak e szerzők poétikájának megértéséhez (*Sa piscima i o piscima međuratnim* [A két világháború közötti írókról, írókkal]). A fentivel ellentétben „Az irodalmi fogalmak szótára” (*Rečnik književnih termina*) számos akadály és határidő-módosítás ellenére 1986-ban sikerrel zárult, megjelent az azonos című, enciklopédikus mű első kiadása, ami mái napig az Intézet legjelentősebb kollektív teljesítményének számít.³

A jelzett időszakban az Intézetnek nagy átalakításokat kellett végrehajtania, hogy tevékenysége összhangba kerüljön a munka és a tudományos kutatás akkoriban meghozott törvényével, így a projektek is új alapokra helyeződtek. A legfontosabb közös vállalkozás, a *Sveske* [Füzetek] kiadása, melyben a régi elgondolás szerint valamennyi munkatársnak részt kellett vennie, számos okból kifolyólag megszűnt.⁴ A korábbi ta-

² Éppen ez a hosszútávú projekt igazolta, hogy az intézeti kutatások nem csupán elméleti, hanem egyben irodalomtörténeti jellegűek is, és ez képezte a legfőbb érvet az intézmény 1970-es névváltoztatásához, miután a korábbi elnevezés már nem fedte le tevékenységének minden területét.

³ A kötet jelentőségét mutatja, hogy már 1992-ben megjelent a második, bővített és javított kiadása, de a kereslet iránta akkora volt, hogy kalózkidadások is feltűntek a piacon, melyek ellen az Intézet jogi védelmet kért.

⁴ A nemzetközi irodalomelméleti folyamatok követése az eredeti célkitűzés alapján – az anyag hatalmas mennyisége miatt – lehetetlenné, de lényegében feleslegessé is vált, hiszen az Intézet munkatársai időközben bekapcsolódtak e folyamatokba. Amikor 1974-ben meghozták a határozatot, hogy a *Sveske* kiadása nem tudományos, hanem tájékoztató jellegű vállalkozás lesz, valójában meg is szüntették azt. Ld. Bojan ĐORĐEVIĆ, *i. m.*, 73–74.

pasztalátokat figyelembe véve most több különálló projekt indult, azon szándékot követve, hogy ezek állandó kutatási területekké váljanak, önálló munkacsoportokkal. Bár az „Irodalmi fogalmak szótára”, élén Dragiša Živković professzorral továbbra is közös és átfogó, határozott idejű vállalkozás maradt, melyben az Intézet számos munkatársa részt vett, az új helyzetben mindenki elsősorban a „saját” kutatói programjában fejtette ki tevékenységét, adott területre összpontosítva.

Már 1970-ben megindult a „Szerb irodalmi folyóiratok története” című program, mely összhangban állt az angolszász nyelvterületen zajló kultúrákutatásokkal. 1972-ben kezdődött „A szerb irodalom összehasonlító vizsgálata” elnevezésű projekt; 1975-ben „Irodalomelmélet” címmel a *Sveske* [Füzetek] sajátos folytatásának tekinthető program létesült, melynek neve és részben tárgyterülete a 2000-es években még kétszer módosult: előbb a „Kortárs irodalomelméletek és alkalmazásuk”, később pedig „Az irodalom kultúratudományos elméletei és a szerb irodalomkritika” címen futott tovább. Az „Összehasonlító tanulmányokkal” párhuzamosan létesült a „Szerb dráma kritikai története” című projekt is – ezt 1982-ben beolvasztották egy újonnan indított, integrális kutatásba, „A délszláv irodalmak története” témájába, ami lényegében folytatása volt „A jugoszláv irodalmak történetének biobibliográfiai kézikönyve” című vállalkozás addig elvégzett munkálatainak. Húsz év után azonban az új projekt koncepciója is radikális változáson ment keresztül, amennyiben már kizárólag a szóbeli irodalomra összpontosított: 2002-ben kezdődött meg a munka a „Szerb szóbeli irodalom” című témában. Semmilyen korábbi tevékenységre nem épült az 1986-ban indított, lényegét tekintve újdonságnak számító kutatás, „Az irodalmi örökség poétikai vizsgálata”, mely a későbbiekben az egyetlen olyan projekt maradt, ami kortárs irodalommal foglalkozott. A címe utóbb ennek is megváltozott, először „A szerb költészet a 20. század második felében”, majd „A poétikai paradigmák változása a 20. századi szerb irodalomban” elnevezést vette fel.

A projektek indítása, gondozása és újradefiniálása mellett a 20. század végén még egy fontos vállalkozás jellemzi az Intézet munkáját: a *Književna istorija* [Irodalomtörténet] című lap kiadásának átvétele. E folyóiratot még 1968-ban két kiadóház hozta létre, és két évtizeden át ők is adták ki, és bár az Intézet tagjai közül néhányan állandó munkatársai, mások pedig szerkesztői voltak, lényegi befolyással nem lehettek a lap koncepciójára. Amikor a folyóirat az 1980-as évek végén komoly válságba került, az Intézet felajánlotta, hogy formálisan is átveszi a kiadását, ami 1991-ben hivatalosan meg is történt. Ezt követően minősült át a folyóirat tudomá-

nyos kiadvánnyá, ekkor létesültek a rovatai az eredeti tanulmányok, szemlélő cikkek és tudományos kritikák számára, illetve ekkor vezették be a kétszemélyes anonim recenziálást. A folyóirat presztízse ennek következtében folyamatosan emelkedett, így ma a legrangosabb kiadványnak számít a maga szakterületén, nemzetközi szerkesztőséggel rendelkezik és szaktekintélyeknek számító európai és szerbiai szerzők publikálnak benne, több nyelven. Az új évszázadban a folyóirat felkerült az ERIH PLUS és a Nemzetközi Szlavisztikai Bizottság rangjelző listájára, így módon az Intézetet bizonyos körökben inkább a *Književna istorija*, mint a hosszútávú kutatási projektjei alapján ismerik.

Noha a témák elnevezése és tárgyterülete – mint fentebb leírtuk – többször módosult, az Intézet alapkoncepcióját mindez nem érintette, továbbra is öt projektre épülő kutatóhely maradt, lefedve az irodalomtudomány bizonyos ágazatait, illetve területeit: az elméletet és kritikát, az összehasonlító irodalomtudományt, az irodalom- és művelődéstörténetet, néhány specifikus terület (a nyomtatott média, másfelől a szóbeliség) történetét, végül a kortárs irodalom poétikai vizsgálatát. Amikor az idei év kezdetén életbe lépett a tudományos kutatást szabályozó új törvény, amely megszüntette a projektek létesítésének és megvalósításának hagyományosan öt éves, ciklusos rendszerét, e projektek egy része állandó tudományos egységgé alakult át. Minthogy az utóbbi években új, főként fiatal munkatársak alkalmazására nyílt lehetőség, megteremtődtek a feltételek további egységek alapítására, így ma az Intézet összesen hét kutatóegységgel rendelkezik, más-más tudományos témákra fókuszálva, melyek a következők: A periodikumok a szerb irodalom és művelődés történetében; A szerb irodalomkritika és metakritika; Néprajz; A szerb irodalom és kulturális identitás; A szerb irodalom összehasonlító tanulmányozása; A modern és kortárs szerb irodalom poétikai kérdései; Irodalom- és művészetelmélet. Az említett törvényi szabályozás alapján az Intézet az osztályokban zajló hosszútávú kutatómunka mellett további rövidtávú, kettőtől öt évig terjedő projektekre pályázhat alapművek létrehozására, melyekben az osztályok munkatársai, illetve külső szakemberek vesznek részt. Az első ilyen projekt, melyre az Intézet pályázatot szándékozik benyújtani, az „Irodalom- és kultúratudományok szótára” („Rečnik književnih i kulturnih studija”) lesz, ami lényegét tekintve a *Rečnik književnih termina* [Irodalmi fogalmak szótára] megújított változatát, utódját fogja képezni.

A jelzett elveket követve az Intézet olyan könyveket és sorozatokat tudott eddig is kiadni, melyek alapvető fontosságúak a szerb kultúra,

illetve a további kutatómunka szempontjából. A *Rečnik književnih termina* [Irodalmi fogalmak szótára] mellett jelentős kutatói és kiadói vállalkozásnak számít a *Srpska književna kritika* [Szerb irodalmi kritika] című huszonöt kötetes szöveggyűjtemény, mely a szerb kritikai gondolkodásnak a 18. század végétől a 20. század közepéig terjedő időszakát öleli fel. E másfél évszázad irodalomszemléletének reprezentatív dokumentumai részben időrendben, részben a szerzők által képviselt kritikai irányzatok mentén tagolódnak. Minden kötetet előszó vezet be, emellett részletes bibliográfia társul hozzájuk, így a sorozat megkerülhetetlenül fontos mind a kritikai gondolkodás alakulástörténetének, mind a bírálatok tárgyát képező szerzőknek a kutatói számára. Az utóbbi évek legnagyobb figyelmet keltő kiadói vállalkozása a *Zenit* (1921–1926) című avantgárd folyóirat hasonmás kiadása volt. A kiadást az Intézet munkatársai, Vidosava Golubović és Irina Subotić művészettörténész rendezték sajtó alá. A kötet részletes bibliográfiát tartalmaz a lapban szereplő szerzőkről, Vidosava Golubović pedig monografikus igényrel foglalta össze a folyóirathoz kapcsolódó kérdéseket. A kiadvány nemcsak magát a lapot mutatja be, hanem a köréje szerveződő, a régi Jugoszlávia területén egyedüli avantgárd mozgalmat, az ún. zenitizmust is. A kiadvány, melynek létrehozásában az Intézet, a Szerb Nemzeti Könyvtár és a zágrábi Prosvijeta – Szerb Művelődési Társaság együttesen vett részt, 2008-ban a belgrádi Nemzetközi Könyvvásáron az év kiadásának díját nyerte el.

Az említett kiadások csupán a legnagyobb tudományos és szervezési erőfeszítést igénylő, kulturális és mediális szempontból a leglátványosabb eredményei az Intézetnek. A munka azonban a bejelentett témákban, egyéni és csoportmunkában is szakadatlanul zajlik. A kutatók egyéni publikációs listái is arról tanúskodnak, hogy érdeklődésük, illetve kutatási témájuk szerint valamennyien folyamatos munkát végeznek a szerzők, stílusirányzatok, irodalmi és kulturális jelenségek tanulmányozása terén.⁵ Minden év elején összeállítják kutatási tervüket és várható eredményeiket, ezeket összehangolják saját vállalt témájukkal és az egység közös projektjével. A vállalások végeredményét természetesen a publikációk – cikkek, tanulmányok, monográfiák – jelentik.

Az állandó alkalmazottak és a külső munkatársak monográfiáinak megjelentetése az Intézet fontos feladatai közé tartozik, miután e műfaj

⁵ A publikációs listák megtekinthetők az Intézet honlapján, a Munkatársak menüpont alatt; valójában ezek nyújtják a leghitelesebb információt tevékenységükről és eredményeikről: <https://www.ikum.org.rs/>; angolul: <https://www.ikum.org.rs/pages.php?page=ljudi>

komplex képet tud nyújtani egy tágabb tudományos kérdéshez kapcsolódó egyéni teljesítményről. A legátfogóbb sorozat e műfajban a *Studije i rasprave* [Tanulmányok és értekezések] címet viseli, melynek főszerkesztője az Intézet mindenkori igazgatója. A sorozat kötetei kevéssé körüljárt irodalmi kérdéseket, kanonikus vagy elfeledett szerzőket, mozgalmakat tárgyalnak átfogó módon. A sorozat eddig megjelent, ötvennél is több kötete az irodalomelméleti irányzatok, műfajelméleti kérdések, műformák (pl. a modernizmus prózairodalma, a romantika naplóirodalma) témakörére összpontosít, foglalkoznak a hazai és világirodalom egy-egy alkotójával, vagy egyes művek verstani, stilisztikai, szemantikai sajátosságaival.

Az Intézet e legrégebbi sorozatát követően minden egyes projekt megindította a maga külön sorozatát, melyben a munkatársak több éves, specifikus kérdésekben végzett kutatásainak szintéziseit adják közre. Így jött létre a *Teorijska istraživanja* [Elméleti tanulmányok], *Uporedna istraživanja* [Összehasonlító tanulmányok], *Istorija književnosti* [Irodalomtörténet], *Istorija srpske književne periodike* [A szerb irodalmi sajtó története], *Biblioteka usmene književnosti* [A népi irodalom téra], illetve a *Poetička istraživanja* [Poétikai tanulmányok] című sorozat. Könyvek azonban sorozaton kívül is megjelennek, gyakran társkiadásban más intézményekkel, a szerzők szülővárosának művelődési társulataival, vagy olyan helyszínek intézményeivel együttműködve, melyek bizonyos korszakokban fontos kulturális központ szerepét töltötték be, így maguk is kutatás tárgyává váltak.

A tudományos eredmények közzétételének másik formája a tanulmánygyűjtemény, olyan kutatásközi, interdiszciplináris és kollektív kiadvány, mely többnyire a hazai és nemzetközi konferenciák anyagát tartalmazza. Az ilyen tanácskozásokra az Intézet számos szakterület kutatóit hívja meg: irodalomtörténészeket és teoretikusokat, művészettörténészeket, zenetudósokat, esztétákat, történészeket, szociológusokat, politológusokat, teológusokat, pszichológusokat és pszichoanalitikusokat, médiateoretikusokat, akikről feltehető, hogy saját perspektívájukból kompetens hozzászólásokkal tudják megvilágítani az adott kérdést. A felkérőlevélben általában feltüntetik a kijelölt témát, majd a plenáris ülés vitáját követően bekérik tőlük a kész tanulmányt, amit recenziálás és szerkesztés követ. S noha a felkért recenzensek nem mindig tartják magukat a követelményekhez, az eljárás mégis megbízható tudományos eredményeket hoz; az ilyen rendezvényeknek köszönhetően az Intézet fontos köteteket adott ki, melyekben elmozdulás látszik számos szerző, alapmű,

irodalmi mozgalom, irodalmpolitikai kérdés, vagy egy-egy korszak sajtótörténete addigi értelmezéseihez képest.

Mindez hozzájárult ahhoz, hogy az Intézet kiadványai megkerülhetetlen tudományos és oktatási anyaggá váljanak, maga az Intézet pedig a szakterület vezető nemzeti intézmény rangjára emelkedjen. Az Intézet kezdettől fogva arra törekedett, hogy bekerüljön a hasonló profilú nemzetközi tudományos és felsőoktatási intézmények kapcsolatrendszerébe, részben a közös eredmények érdekében, részben pedig azért, hogy hozzájáruljon a szerb irodalom nemzetközi ismertségének növeléséhez. Már 1965-ben létrejött az együttműködés a pozsonyi Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézetével; nem sokkal később kapcsolat létesült a moszkvai Szlavisztikai Intézettel és Világirodalmi Intézettel, a Regensburgi Egyetem Szlavisztika Filológia Tanszékével, majd a hetvenes években további kilenc intézménnyel létesített együttműködést a Szovjetunióban, Magyarországon, Kelet- és Nyugat-Németországban, Csehszlovákiában, Ausztriában, az Egyesült Államokban, később Bulgáriában és Lengyelországban.

A magyarországi intézményekkel 1967-ben létesült az első kapcsolat; 1975-ben szerződés született a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetével az állandó együttműködésről és a kutatói cse-reprogramról. A Szerb Irodalmi és Művelődési Intézet ugyanakkor ettől függetlenül is foglalkozott a szerb–magyar irodalmi kapcsolatokkal: Cindori-Šinković Máriának tanulmánykötete jelent meg *Endre Adi u srpskoj književnosti (1906–2006)* [Ady Endre a szerb irodalomban, 1906–2006] címmel; az ezredforduló éveiben két olyan tudományos tanácskozást is szervezett az Intézet, melynek keretében előadások hangzottak el a (mai) Szerbia magyar nyelvű irodalmáról és sajtójáról, illetve a környező országok szerb közösségeinek irodalmáról. E tanulmányok a *Banatska periodika XIX i XX veka* (1995) [A 19. és 20. század bánáti sajtója] és *Književnost na jezicima manjina u Podunavlju* (2004) [A Duna-menti kisebbségi irodalmak] című gyűjteményekben láttak napvilágot.

A nemzetközi kapcsolatokat olykor az Intézet munkatársainak egyéni áttörései és érdemei alakították. Ez elsősorban Zoran Konstantinović munkásságára, az Intézet külső munkatársára és rövid ideig (1968) igazgatójára értendő, aki az Intézetben az összehasonlító irodalmi kutatásokat megindította. Ő létesítette és hosszú ideig vezette az innsbrucki Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéket is. Státusa révén hatalmas kapcsolatrendszert épített ki, ami egyben az Intézet ismertségét is növelte

külföldön.⁶ Természetesen az együttműködés ellenkező irányban is érvényes volt: ezt tükrözi a *Književna istorija* [Irodalomtörténet] című folyóirat nemzetközi szerkesztőbizottsága, az a tény, hogy az Intézet konferenciáinak és projektjeinek számos esetben vannak külföldi résztvevői, vagy hogy az Intézet olykor társkiadóként vesz részt nemzetközi hírnevű szlavisták alapműveinek megjelentetésében. Az Intézet munkatársainak tudományos és közéleti tevékenysége néhány esetben különleges elismerést hozott a szerb kultúra egészének: a legújabb példa erre munkatársunknak, Smiljana Đorđević Belićnek, a népi epika kutatójának részvétele abban a bizottságban, mely elérte, hogy a guszla által kísért népi éneklést az UNESCO felvegye a szellemi világörökség listájára.

Két év múlva a Szerb Irodalmi és Művészeti Intézet fennállásának és működésének hatvanadik évfordulóját fogja ünnepelni. Hisszük, hogy addigra, ebben a rövid hátralévő időszakban az Intézet munkatársai olyan műveket hoznak majd létre, melyek méltó folytatásai lesznek az eddigi eredmények sokaságának.

Fordította: Hász-Fehér Katalin

⁶ Konstantinović professzor jelentőségéről és az Intézet hírnevéről tanúskodik a tény, hogy amikor az Intézet tanulmánykötetben köszöntötte Konstantinovićot, olyan neves irodalomtudósok küldtek írásokat, mint René Wellek, Jurij Lotman, Umberto Eco, Hans Robert Jauss, Szabolcsi Miklós, Peter Bürger, Tzvetan Todorov, Jacques Derrida (*Metodološka misao u preseku: sadašnji trenutak nauke o književnosti* [Módszertani kérdések keresztmetszetben: az irodalomtudomány jelen pillanata] = *Methodologische Vorgangsweisen: zur gegenwärtigen Situation in der Literaturwissenschaft* = *Contemporary Studies in Methodology: Current Trends in Literary Theory* = *Un aperçu à travers la pensée méthodologique: le moment actuel de la science littéraire* = *Методологические проблемы в современном литературоведении: Zorani Konstantinoviću* (Beograd, 1990.)